

„Északamerika keresztény aktivizmusa.“¹

Azok a kérdések, melyeket Bornhausen ebben a könyvben tárgyal, minket, unitáriusokat, közvetlenül nem érintenek. Hogy mégis megemlékezzünk könyvéről, annak az az oka, hogy olyan vallási és felekezeti problémák és kérdések magyarázatát adja, melyeknek töredékeiről napilapjaink s olvasmányaink útján értesülünk ugyan, de nem ismervén az előzményeket és összefüggéseket, nem tudunk kellően tájékozódni közöttük.

A háború sorsát Amerika közbelépése döntötte el. Az Egyesült-Államok a maga kimeríthetetlen gazdagságával és bámulatos technikai felkészültségével döntő súllyal avatkozott bele Európa ügyeibe. Azelőtt maga sem merte remélni befolyásának ilyen mértékben való érvényesülését. Amerikának ez előretörését Európa nagy államai nem szívesen veszik. A győzelmes Amerika csupa részvétből és segíteni akarásból, a vallási misszió cégére alatt, a háború után rávetette magát az európai propagandára. A németeknek nehezebbre esik vidám arcot vágni ehhez a látványhoz, amelyet a kiállhatatlan szellemiségű Amerika kultúrfölénye tudatában rendez. Veszélyt lát ebben a parvenü-fellépésben minden sajátos kultúréltre s bár tompított hangon, de tiltakozik az amerikai szellem betolakodása ellen, amely exportál mindent, amire otthon nincs semmi szükségük s amit otthon nem használhatnak: „nekünk egészen és használhatatlan szellemiséget, üzleti életet, szentimentalitást és vallást“. Nemcsak tiltakozik ez ellen, hanem szövetségre hívja fel az összes érdekelt népeket ez amerikanizmus elleni ellenállásra. S abban látja e jelenségnek különösen veszélyes oldalát, hogy benn, a németység körében, egészen érthetetlen tájékozatlansággal és kiskorúsággal sokan bámúlva hajolnak meg az amerikai imponáló fellépése előtt.

Amerika sok pénzzel és bámulatos tevékenységgel üzött propaganda útján exportál Európába „egy csomó vallást vizum nélkül“: methodizmust, baptizmust, kvékerséget, amerikai lutherizmust. És a német tudós sehogy sem tudja megérteni és értékelni azt az

¹ K. Bornhausen: Der christliche Aktivismus Nordamerikas in der Gegenwart. Giessen, 1925.

amerikai szellemiséget, amely a vallást csak akkor és annyiban becsüli, amennyiben gyakorlati eredményekben igazolódik. Érdekes, hogy az alkoholtilalomra vonatkozó törvény végrehajtása jórésben a vallás és egyházak dolgává lett. De e törvény nem járt azzal az eredménnyel, amelyet tőle vártak. S ennek okát abban látják (G. A. Johnston Ross), hogy az egyházak olyan negatív szellemű keresztény erkölcsant tanítottak, amely nem érintkezett a való élettel s önáltatásnak mondja azt a szinte dogmává vált megállapítást, hogy az Egyesült-Államokban vallási, erkölcsi, politikai és szociális tekintetben jól állanak a dolgok. Amerikában kedvelt az a szólam, hogy a világháborút Németország egy berugott német század miatt vesztette el s ha behozná az alkoholtilalmat, egyszerre megszabadulna minden politikai és gazdasági bajától. Egészen könnyű elgondolni, hogy a propagandának ez a beállítása milyen erős és gondolkodóba ejtő hatást tehet odaát a lelkekre. Másfelől jellemző az amerikai felfogásra, hogy a vallás befolyását a közéletre egészen kézzelfogható és lehetőleg azonnal beálló eredményekben szereti érvényesülve látni: az asszonyok és gyermekek sorsa biztosításában, a bűntények számának kevesbedésében, fogházak, elmeegógyintézetek, kórházak kiürülésében s a szociális élet színvonalának emelésében.

De mindez csak remény és várákozás maradt. S a sikertelenség okát abban látják, hogy a negatív vallási morál az alsóbb néprétegnek az eltiltott alkoholért pótlásul nem adott semmit. A mozit? Mindenesetre! De Bornhausen helyesen figyelmeztet, hogy ha az egyházak a népet javítani akarják az alkohol elvonásával, ahelyett „a gyakorlati életöröm pozitív értékeit kell nyújtaniok“. Mert a keresztény vallás hivatása nem az, hogy megtiltson, hanem az, hogy az élet tartalmát alakítsa.

A második vallásos színezetű fontos hitcikkely: *a pacifizmus*. Sok szekta tiltakozott ennek nevében a háborúba való beavatkozás ellen. De egy vallásos ízű, hazug ellenpropaganda elhallgattatta szavát. S most a háború után következett béke (?) megmutatta Amerikának, hogy minő veszély van a népek egymás elleni gyűlöletének felszításában. És észrevette, hogy a gyűlölet ellene is irányul és saját érdeke, hogy e gyűlöletet tompítsa, elfojtsa. Megszervezett tehát egy széleskörű, szociális, segélyezéssel karöltve haladó propagandát: a pacifizmust, ami lényegében nem más, mint vallási és politikai önvédelem, amely a figyelmet a saját belső bajairól kifelé tereli. És kivési a jelszót s elhitheti a világgal,

hogy „az amerikai pacifizmus ma minden kultúrnépnel missziót teljesít“.

Feltűnő, hogy vallási tekintetben a katholicizmus a háború után tért hódított s túlnyomó befolyást nyert a közéletre. Ennek visszahatásaként újra szervezték a *ku klux klan*-t. Ez szabadkőművesekkel összekötötésben álló titkos rend, melynek célja, hogy csak tősgyökeres evangélikusokat engedjen és segítsen politikai befolyásra és állásra. Világiakból áll: a világiak orthodoxyájának képviselője. Vezető emberük Bryan, a volt államtitkár. Ráveti magát az állami iskolákra s felfogását akarja érvényesíteni az oktatás kérdéseiben. Olvasóink emlékezhetnek a pár évvel ezelőtt nagy fel-tűnést keltő *majom-perre*. Ez a *ku klux klan* műve volt. Vándorapostolaik prédikálnak a természeti fejlődés tana ellen, mely az embert a majommal akarja egyenlővé tenni s hirdetik a Krisztus ujraeljövételét. Denunciálják a papokat, theologiai tanárokat, pöröket indíttatnak ellenük s egy néhány nagyon igazságtalan és értelmetlen elbocsátást erőszakoltak ki. Eltiltották — ami a legrosszabb — egy néhány déli és nyugati kisebb államban a leszármazástán tanítását az iskolákban. Ez ma szinte hihetetlenül hangzik s azt hisszük, hogy Európának még legklerikálisabb országaiban is lehetetlen volna. Az Egyesült-Államokban fennáll ez a tilalom s a washingtoni központi kormány nem elég erős arra, hogy megakadályozza.

Ez az irányzat az u. n. *fundamentálizmus*, mely nevét onnan veszi, hogy a keresztény hit fundamentumára vél támaszkodni. De ez az orthoxia az ev. egyház befolyását nemhogy erősítette volna, hanem épen megtörte. Megtörte azzal, hogy az összes egyházközségeket két táborba osztotta: egyik a *haladók*, másik a *fundamentálisták* tábora. S ennek a megosztásnak mi más lehetett a következménye, mint pénzügyi nehézségek, gyenge papi fizetések, a missziói munka elmaradása és az egyházas szellem megfogyatkozása? Ennek meg az, hogy a papok fogdossák a híveket. Az egyházközségi gyűlések állandóan hangoztatják az egyesülést, az összetartást, de a panaszos hangok nem hallatszanak túl a közgyűlések termein s csak a papíron maradnak. Bornhausen nagyon közönséges felfogásnak mondja, hogy az egyházak fogdossák, pum-polják a híveket, molesztálják aláírási ívekkel s nekünk Európában imponál az, hogy Amerikában egy szektát vagy egyházat, egy szövetséget vagy missziót teremtenek!

Komoly gondolkozók e bajok legyőzését az *ifjúságtól* várják. A német ifjúsági mozgalomra felfigyeltek, de nem utánozták. Az

amerikai ifjúság nem próbált új életstílust. Kivül áll az egyházon. Vannak köztük *misztikusok, intellektualisták és praktikusok.*

Amerika szelleme nyilvánul bennök is. Nekik is az a vallás kell, amely a szociális állapotok javulásában igazolja magát. Úgy hogy nekik ideális szociálizmus és vallás azonos. A vasárnapi vallásosság helyett a mindennapit követelik. Annyira megy szociális irányban a kivánságuk, hogy a misszionárustól szociológia és nemzetgazdaságtan tanulását kívánják. „Nem fecseghetek szeretetről, míg olyan gazdasági rendszerhez tartozom, amely gyűlöleten épül fel“ — mondja egy képviselőjük. Egyik feladatuk tudományos. Michigan állami egyetemen megnyitják „a vallástudomány iskoláját.“ Bornhausen felkiált és méltán: „Ennyire Németországban még korántsem vagyunk“. A másik feladatuk egyházi: Ma már nem arról vitatkoznak, hogy az egyetem baptista legyen-e vagy methodista vagy püspöki. Hanem azt követelik, hogy evang. keresztény szellemű legyen: az egyesülés temploma, melyben minden tanuló s a város minden lakója istentiszteleten találkozzék.

1886-ban keletkezett a *Student Volunteer Missionary Movement*. Vezetője *Mott*, a modern Amerika egyik legnagyobb kaliberű fia. Jelszava: *a világ evangelizálása*, még pedig: még a *mai nemzedékben*. Ennek a programnak a végrehajtása szülte azt a friss *aktivizmust*, mely Bornhausent könyve írására készítette. Egy ilyen programot ilyen rövid időre kitűzni annyi, mint a feladat lényegét nem ismerni, elejteni. Roppant széleskörű és rengeteg összegekkel pénzelt propaganda indult. De hát az evangelizálás a háborúig nem sikerült, amint előre lehetett látni. Pedig a tanulók kiképzését a mozgalom nagyon ügyesen és rendszeresen megszervezte.

A sikertelenségre aztán otthon is, a missziós területeken is erős kijózanodás következett. 1924-ben az Indianopolisi közgyűlés már ráeszmél arra, hogy az első célkitűzés meggondolatlan és elsietett volt. Itt már — helyesen — azt mondják: „evangelizálni annyi, mint Krisztus szellemével áthatni; úgy hirdetni az evangéliumot, hogy szelleme az embertömegeket áthassa, az emberéletek megváltoztatásával a társadalmat megújítsa s a népekkel való érintkezést megváltoztassa“. Ez már más hang, más felfogás, a feladat belsővé, lelkivé nemesítése. De ez nem egy nemzedék munkája.

Aztán nagyon jól megszervezett misszionáriusi munka indult meg, anyagilag jól megszervezett eszközökkel, jól díjazott embe-

rekkel, kiknek ez a hivatás nem mártírságot, hanem biztos életet nyújtó polgári foglalkozás lett. A kezdet sikertelenségei meggondolásra eszméltették az ifjúságot. Az 1924. évi közgyűlésen az ifjúság már nem hallgat, hanem beszél, már nem bőszerű előadások folynak, hanem viták nagy problémákról. Most már nem néznek le gögös fölénytel nem-keresztény vallásúakra. Érzik, hogy a keresztény hitnek állást kell foglalnia ilyen nagy kérdésekkel szemben, mint: háború, faji gyűlölet, gazdasági kizsákmányolás, internacionalizmus és szociális egyenjogúság. A fundamentalizmus vitájába nem szóltak bele; de látják, hogy a világnak szüksége van Jézusi életmódra. Azonban náluk a szavak mást jelentenek, mint az öregeknek. A keresztény hittel szemben szkeptikusok, az egyházak feladatát szintén másképp látják, így: több valóságérzés a valóságban, több bátorság az igazság keresésében, bárhová vezessen is az.

A misszió jelszava és propagandája átcsapott Európába is. Évek óta a misszió szótól hangzanak az egyházak berkei. Telve a lelkes ifjúság jóindulatú lelkesedéssel és egy csomó homályosan kóválygó eszmével és gondolattal. Nem így Amerika. Már a háború alatt rávetette magát Kinára; de a propagandát háború után még nagyobb erővel folytatták. Japánban az 1923. évi földrengés után a lelkek rémülete kedvező talajul szolgált volna a misszió céljaira, de a japánok bevándorlását eltöltő törvény mindent megakadályozott. Ez az ügyefogyott politika az oka, hogy Japán ember nem teszi szívesen lábát keresztény templomba. Kinában a köztársaság létesítését a misszió a maga sikerének könyvelte el. De ma már, mikor látják, hogy a nép még nem alkalmas a parlamenti demokráciára, ráeszmélnék arra is, hogy Isten országát nem külsőleg, dollárokkal és köztársasági alkotmánnyal építik, hanem a lelkek megnyerésével. Kína most kétségbeesetten dolgozik a régi rend, a régi tekintély visszaállításán, amit Amerika ledöntött s amivel bizonyította, hogy a kínai misszió célja nem vallási, hanem politikai. Pedig jelszava, amivel útnak indult, kifelé is megejtő volt, különösen egy borzalmas világháború anyagi és lelki rombolásai után: „A misszionárius a világtestvériség és világbéke legjobb követe“. A pacifizmusnak ezeket a szíren hangjait sem tudta bevételni Kína népével, pedig olyan kényelmes, minden kívánalomnak megfelelő, fényűzéssel kiállított és felszerelt főiskolákat, könyvtárakat és intézményeket létesített, amely a kínaiaknak csak az életét megnehezítő elkényeztetésére vezethet. S ma megtörténik, hogy a ravasz

kinai csak mosolyog az amerikai misszionáriuson abban a gondolatban, hogy csak jöjjön a dollárözönnel, politikai céljai úgy sem sikerülnek. Indiában a vezető befolyás Angliáé s azért Amerika itt nagyon óvatos.

Legcsodálatosabb hatást keltett a misszió azonban Afrikában. Itt t. i. nemcsak a keresztény vallás eszméit hintette el, hanem „a panafrikai nép és állam eszméjét“ is felkeltette és életre hívta. Hasonlóképpen az amerikai négek mozgalmában is együtt szerepel a vallási és nemzeti eszme. A misszió észrevevén ezt a veszedelmet, felmerült a kérdés, hogy lehessen elválasztani egymástól e két területet? S az álláspontjaikat ez elvvel biztosították: az amerikaiak, mint misszionáriusnak, nemzetfelettinek kell lennie, a misszionáriusnak, mint amerikaiak nemzetinek. A „fekete“ világérés a legerősebben áll ellen a maga kultúrösztönével az amerikai propagandának. Nem ok nélkül várják onnan sokan egy új lélek, új vallás, új kereszténység kezdetét — mondja Bornhausen.

Az előadottakból egy néhány tanulság szinte önként kínálkozik a missziót és kilátásait illetőleg.

Egyik az, hogy a fölényeskedő gyámkodás ideje a külső missziókon lejárt. A fehér keresztény a biblia és a saját morálja birtokában nem tekintheti magát felsőbb lénynek. „Úgy tetszik nekem — mondja szerzőnk — hogy e két nem-keresztény népben (a kínai és japán) több az altruizmus, mint az amerikai minta misszionáriusokban“.

A másik: egyedül helyes módszer az, hogy bennszülötteket képezzenek ki keresztény vezetőknek. De a fehér keresztényeknek a bennszülöttek tanácsai és útmutatásai szerint kell eljárniok, különben több pszichológiai és ethnológiai hibát követnek el, mint amennyit a legjobb vallás is elbír. Ez a munka pedig a vallástörténelem és valláspszichológia alapos tanulmányozását kívánja. A misszionáriusnak az idegen népnek nemcsak vallását, hanem egész kultúráját, ipari és társadalmi helyzetét, gondolkozásmódját és technikáját, politikai és szellemi életformáit is kell ismernie.

Németországnak nagy oka van arra, hogy féltékeny bosszankodással nézze ezt a munkát. Nemcsak az, hogy Amerika közbelépése pecsételte meg a sorsát, hanem az is, hogy amikor misszionáriusai kiszorultak az Európán kívüli országokból, Amerika könnyű szerrel hódította meg a területeket. És Mottnak nem tudják elfelejteni a német evangélikusok, hogy ő, az amerikai evangélikus, a háborúban és a versaillesi békénél cserben hagyta őket.

Mert a keresztény nemzeti egoismus is önzés. És Mott elsősorban amerikai s csak azután keresztény. Csodálatos képességei nem felelnek meg a kereszténység lényegének.

Dr. Gál Kelemen.

Simén Domokos és kora.

(Folytatás.)

1860. okt. 14-én írja Ürmösi Miklós II. g. o. tanuló. „Édes Simén bácsi! Olvastam az édesanyám leveliből, hogy Simén bácsi jól van, csak a tengeri betegség lepte meg egy kissé. Mi is most mind jól vagyunk, de édesanyám olyan beteg volt, hogy csak egy hajszálon maradt, hogy meg nem halt, hanem már jobbacskán van, de még nem szabad felkelnie az ágyból vagy két hétig. — Kolozsvárról nem irhatok semmi nevezetes hirt, mert nincs egyéb, csak hogy jelen hó 20—25-én a színjelöadások kezdődnek és rémitő kapdosás van a páholyokért... Tudom, hogy Simén bácsira is nagy hatással volt az utazás, de hát még London. Iratából képzelhetni, hogy milyen nagy város lehet, ha négy angol mérföldet mentek egyik vizitából a másba. — A kollégiumban is már sokra vitték az építést, szüretkor már belefognak költözni. — Na igaz, a hírek közé meg kellett vala említenem, hogy Ferencz József úr 16-án esküszik Gyergyai Ninával; az egész családja itt van.“ Stb.

1860. dec. 29. Ürmösi Samuné¹ — kinél Simén a gyermekek priváttanítója volt — írja: „Édes Simén! Üdvözlöm az újévet, noha most nem divat a jókivánság, — én csak a régiekkel tartok, és azt kívánom, hogy az Isten jó egészséggel áldja meg. Stb. — Az igaz, hogy ritkán irunk, de jól tudja, hogy Samú mennyire el van örökké foglalva, stb. — azután lakadalmaztunk: elhozta Kovács Klárit Szebenből Gyulai Laci (na most tudom, hogy a szivibe nyilallott!), de hátha még megmondom, hogy Kis Laurát is elvette Lőfi. Na, az így van édes Simén, de azért ne búsuljon, most van még leány elég, csak az Isten haza hozza. — Samú küldött 200 forintot.“ Stb.

¹ Ürmösi Samuné férje halála után Simén Domokoshoz ment nőül.